

Het verruimde kunstbegrip

Joseph Beuys in klederdracht

Het verhaal gaat dat een visser uit Spakenburg schipbreuk leed en meer dood dan levend aanspoelde aan een koude kust waar de Inuit hem vonden. Ze smeerden hem in met walvisvet en wikkelden hem in zeehondenbont om hem warm te houden en zo overleefde hij. Na omzwervingen keerde hij terug in het Zuiderzeedorp Spakenburg waar hij de gekende gestreepte boezeroen, klepbroek van pilo en vilten ronde hoed met vanzelfsprekende zwier droeg om aan zijn leven als visser uitdrukking te geven zonder zich te onderscheiden van zijn dorpsgenoten die ook als visserman de kost verdienden.

Het verhaal van de Spakenburgse visser dat verzonnen is, lijkt op de mythe van de piloot van de Stuka-bommenwerper die aan het eind van de tweede wereldoorlog boven de Krim neerstortte en onder de wrakstukken van zijn kist bijna doodvroor tot de plaatselijke Tartaren hem vonden, hem insmeerden met vet en in vilt wikkelden waarna hij uit een coma ontwaakte in een Duits veldhospitaal met een gebroken schedel waar een zilveren plaat in werd gezet. Die Duitse Luftwaffe vrijwilliger was Joseph Beuys die bij zijn leven een wereldberoemde kunstenaar zou worden, al zou hem postuum zijn dubieuze oorlogsverleden en verdachte politieke escapade met de bedenkelijke extreemrechtse partij Aktionsgemeinschaft Unabhängiger Deutscher (AUD) worden nagedragen waardoor zijn kunstenaarschap in een ander licht kwam te staan.

Net als de Spakenburgse visser koos hij voor zijn ambachtelijk bestaan een klederdracht. Die was niet voorgeschreven door zijn vakgenoten, maar een zelfbedacht kostuum bestaande uit een vilten hoed om zijn zilveren hoofijzer te beschermen en een met talloze zakken uitgerust vissersvest. Zijn verbeelding

als kunstenaar bestond eruit dat hij zijn gedachten kneedde tot beelden die glommen van vet en honing. Het zijn materialen die smelten en stollen al naar gelang de temperatuur waaraan ze worden blootgesteld. Hij benoemde wat hij tot stand bracht niet om te verklaren wat hij verbeeldde, maar om te bevragen wat hij maakte.

Alles wat Joseph Beuys schiep, maakte deel uit van een stroom. De kunst ging bij hem op in de eindeloosheid als een denkbeeldige mogelijkheid om aan de zin van het leven uitdrukking te geven. Hij deed dat vanuit een verruimd kunstbegrip zoals hij het zelf noemde waarmee een sociale sculptuur tot stand kon worden gebracht. Daarmee was het realiseren van zijn werk het leggen van verbanden tussen mensen die elkaar na stonden ook al stonden ze elkaar naar het leven. Zijn 'erweiterter Kunstbegriff' hield in dat ook gesprekken, voordrachten, en conferenties waaraan hij deelnam als uitingen van beeldende kunst konden worden opgevat, maar ook dat andere media dan traditionele tekeningen, schilderijen, sculpturen en overige beeldende uitdrukkingmiddelen ingezet konden worden om zijn kunstenaarschap kracht bij te zetten, zoals de schoolborden die hij met krijt betekende en beschreef om zijn betoog te onderstrepen.

In die opvatting over de uitwerking van de beeldende kunst als een dynamische wisselwerking met de samenleving, kunnen ook de activiteiten van Het Wilde Oog worden gezien. Hans Lemmerman en Inge van Run van Het Wilde Oog breiden door hun samenwerking met Spakenburgse vrouwen in klederdracht de betekenis van de beeldende kunst uit naar een gebied dat cultuurhistorisch weliswaar waardevol is, maar dat binnen de moderne kunst moeite heeft moeten doen om serieus te worden genomen. Door klederdracht te koppelen aan performatieve

beeldende kunst zonder de betrokken Spakenburgers in een ironische context te laten figureren maar als een oprechte en serieuze referentie in te zetten, voegt Het Wilde Oog iets wezenlijks toe aan de waarde die aan beeldende kunst in de samenleving wordt toegekend. Ze doen dat met de nodige humor, waardoor de ernst van de zaak wordt gerelativeerd, maar zonder inhoudelijk een compromis te sluiten met populisme en consumentisme.

Het maken van kunst begint met een bepaalde mate van toe-eigening. Je neemt iets op uit het leven en geeft er een draai aan. Je trekt het uit elkaar als een spiraal. Je tornt het uit elkaar als een versleten trui. Je wikkelt de losse draad weer tot een bol en steekt er breipennen in en maakt er iets anders van, waarvan de kern onveranderd blijft. Op den duur vervilt de wol en neemt een steeds vastere vorm aan en wordt een sculptuur van een rennende remmel of een vliegende vis. Hoe je een vliegende vis als beeld kunt verklaren valt alleen uit te leggen aan een dode haas.

Joseph Beuys wist niet hoe hij de kunst aan mensen uit moest leggen en nam zijn toevlucht tot een dode haas die beter dan een mens zou kunnen voelen wat de betekenis was van de beeldende energie van geleidende materialen die hij koos voor zijn werk.

Als je een koper wilt voor je werk, kun je het maar beter van koper maken. Als overgangsmetaal is het geschikt voor legeringen als brons en messing. Koper laat de beelden van Beuys functioneren als dynamo's, generatoren en magneten. Zijn werkt stoot net zoveel af als het aantrekt. Zijn intenties kunnen evengoed in twijfel worden getrokken als dat ze waardering ondervinden. Het is de statische elektriciteit van zijn werk die je de haren te berge doen rijzen. Als Joseph

Beuys weleens zijn hoed af nam stond zijn schaarse haar als een halo om zijn dunne schedel. Dat maakte dat hij in de kunst werd aanbeden en als een sjamaan werd erkend. Alle handelingen die hij verrichtte werden geïnterpreteerd als rituelen, maar die lezing van zijn gebaren ondergroef hij zelf door tijdens een televisie-interview aardappels te schillen en groenten te snijden die hij in een met water gevulde teil aan zijn voeten wierp. Zijn beelden zag hij als voedsel voor de geest en zo kon je die ook tot je nemen

Wat vergaat krijgt in de kunst permanentie, juist om ons de vergankelijkheid van het bestaan voor te houden. Zoals de kraplappen van de Spakenburgse klederdracht zijn gesteven, zo verhardt op den duur het organische materiaal van vet en vilt waar veel van het werk van Joseph Beuys uit bestaat. Het klinkt in, droogt uit. Hij mummificeert de verbeelding en bestelt het beeld met grafgiften ter aarde. Hij plantte eens zeventuizend eiken met een basalten gedenksteen ervoor. Die bomen bemestte hij met zijn werk.

Vroeger bestond als remedie tegen verkoudheid een smeersel van reuzel en groene zeep en om je weerstand te verhogen was een lepel walvistraan per dag afdoende. Het zijn die huis-, tuin- en keukenmiddelen die door Joseph Beuys van een beeldende lading werden voorzien. Hij viel terug op de fysieke uitdrukking die hij aan zijn kunstenaarschap kon geven met zijn vissersvest en vilten hoed, een paardendeken en wandelstok. Hij kleepte zich als kunstenaar zoals een schoorsteenveger zich in het zwart stak, een soldaat in uniform, een laborant in een witte jas en een gewoon arbeider in een ketelpak.

Alex de Vries